

TASAVVUF ATAMASINING KO‘PMA’NOLI MOHIYATI.

Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna

Alfraganus university Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti

ORCID: 0009-0002-8931-1341

Annotatsiya

Maqolada sufizm va tasavvuf atamasining ko‘pma‘noli mohiyati, unga berilgan turli ta‘riflar, ularning o‘ziga xos mazmuni o‘rganilgan. Tasavvufiy qarashlarning murakkabligi, tasavvufiy g‘oyalarning zamon va makon jihatidan teran ildiz otgan va keng yoyilgani, asrlar bo‘yi davom etganligi to‘g‘risida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Sufizm, tasavvuf, ko‘pma‘nolilik, islom, insoniy go‘zallik.

“Tasavvuf” atamasi ko‘pma‘noli tushunchadir, bu jihat bir tomondan ta‘limotning murakkabligini bildirsa, ikkinchi tomondan uning mohiyatini chuqurroq tushunish lozimligini bildiradi. Husayn Voiz Koshifiyning yozishicha, “tasavvuf” so‘zi islomdan oldingi zamonda ham bo‘lgan, “Unsul sufiya” kitobida birinchi bo‘lib “sufiy” degan nomni olgan odam Odamoto farzandlaridan beri – Shish edi deb naql qilinadi... Uning liboslari yashil sufdan (suf – jun mato) ekan va Shishdan keyin jun matodan kiyim kiyib yuruvchilarni “sufiy” deydigan bo‘ldilar. O‘zini shu toifaga mansub deb biladiganlarni tasavvuf ahli, deb yuritadilar”, ...“suf” (sufiy) deb lug‘atda junni aytadilar va ular aksar jun chakmon kiyib yurganlari uchun sufiy deyilgan. Ushbu so‘z (ya‘ni, suf) arab lisoniga muvofiqdir, chunki, “suf” so‘zidan sufiy so‘zi hosil bo‘lishi mumkin”. [1:29-30]

K. Kattayev tasavvuf so‘zining “suf” sifatidagi ma‘nolariga e‘tibor qaratadi: 1. Bu kalima “Suf” so‘zidan olingan bo‘lib, oq surf va jun matolardan kiyim kiyib yurganliklari uchun; 2. “Safo” so‘zidan olingan bo‘lib, pok va toza yashaganliklari uchun; 3. “Saff” so‘zidan olingan bo‘lib, qiyomat kuni Xudoning nazdida birinchi safda turishlari uchun; 4. “Sufu” so‘zidan olingan bo‘lib, Payg‘ambar (s.a.v.) bilan bir supada o‘tirganliklari uchun va shu kabi boshqa sifatleri uchun ham “so‘fiylar” deb atalib, “tasavvuf” kalimasi so‘fi so‘zining ko‘pchilik ma‘nosini anglatadi. [2:164-165]

Bundan tashqari, “sufiy” degan istilohning kelib chiqishi haqida sakkiz xil fikr mavjud. [3:139]

Mustamliy Buxoriyning “Sharh at-Ta’arruf” asari tahlillaridan kelib chiqib, K.Rahimov “so’fiy” so’zining kelib chiqishi to’g’risida shunday deydi:

- 1) “So’fiy” so’zi arabcha “safo” yoki “safvat” (“poklik”) so’zidan yasalgan bo’lib, qalbi pok kishi degan ma’noni bildiradi.
- 2) “So’fiy” so’zi arabcha “ahl as-suffa” (“suffa ahli”) iborasidagi “suffa” so’zidan yasalgan bo’lib, ushbu qarash tarafdorlarining fikricha, so’fiylar o’z xulqlari, xatti-harakatlari va turmush tarziga ko’ra Payg’ambar (s.a.v.) zamonidagi suffa ahliga o’xshab ketganliklari uchun ham ularga “so’fiy” (“suffa ahli izdoshlari”) degan nom berilgan.
- 3) “So’fiy” so’zi arabcha “suf” (“jun”) so’zidan yasalgan bo’lib, “jun kiyim kiygan kishi” ma’nosini beradi.
- 4) “So’fiy” so’zi arabcha “saf” so’zidan yasalgan bo’lib, Allohning bandalari yoki Xudoga yaqin kishilar orasida birinchi safda turadigan kishilar degan ma’noni anglatadi. [4:126]

Tasavvuf, sufizm, mistika atamaları turli tillarda turlicha nomlansada, turlicha ma’nolarda ifodalansada, uning mohiyati bir o’zakka borib taqaladi, ya’ni biz tadqiq etayotgan “tasavvuf”ning ma’nosiga, ammo, tasavvuf ta’limotining sharqda IX asrning oxirlaridan shakllangan bo’lganligi ta’kidlansada, olimlar tasavvuf g’oya va nazariyalarining undan oldingi davrlarda ham (ham g’arbda, ham sharqda) mavjud degan qarashlarni ilgari suradilar. Bunday qarashlarning mavjudligi, tasavvufning tarixiy ahamiyatini kamaytirmaydi, balki, uning mohiyatini mazmunan boyitadi, ilmiy dunyoqarashda tasavvufiy tafakkurning qadimiy ildizlarini, har bir tarixiy davrga xos xususiyatlarini, metodologik asoslarini namoyon etadi.

“Tasavvuf nima?” - degan savolga shayx Nuriy “tasavvuf nafsni tark etish va nafs balosidan qutulishdir - deb hisoblaydi. [5:17] Tasavvuf mohiyatini tushunishda uning atama sifatidagi ma’nosi ham ko’proq ma’lumotlar beradi.

Husayn Voiz Koshifiy (1442(46)-1505) “Futuvvatnomai sultoniyy” asarida tasavvufning amaliy axloqqa ta’siri, mardlik va asos bo’lishini tadqiq etadi. Asarda tasavvuf nima, degan savolga ham atroflicha javob beradi:

birinchidan, tasavvuf - taxliya, ya’ni xoli bo’lmoq, qalbni bo’shatmoq va yaxshi, maqtalgan axloqdir;

ikkinchidan, tasavvuf - tasfiya, ya’ni ruhni ag’yor – begonadan tozalashdir;

uchinchidan, tasavvuf – xuzu’, ya’ni nafsni jilovlash, xokсорlik va jonsiporlik namunasini ko’rsatishdir;

to'rtinchidan, tasavvuf – da'voni tark etish va ma'nolarni xalqdan yashirishdir; beshinchidan, tasavvuf – ibodat xusniga ishoratdir; oltinchidan, tasavvuf – nafsni xor tutish va amrni aziz tutishdir; yettinchidan, tasavvuf – barcha adabdir va kimki faqr (darveshlik) odobidan biriga o'zini vobasta etmasa, tasavvufdan faqat nomgina biladi, xolos deydilar. [6:27-28] Albatta, bu ta'rif tasavvufdagi asosiy va dolzarb bo'lgan insonning axloqiy muammolari nuqtayi nazaridan kelib chiqib berilgan. Insonning odob-axloq meyorlariga amal qilishi inson hayotiga mazmun bag'ishlab, insonni go'zallashtiradi. Koshifiyning asarlarida insonni go'zal fazilatlar tomon olib boruvchi, insonni xunuklashtiruvchi jihatlar tahlil qilinadi.

Ayrim manbalarda tasavvuf atamasi islomiy ma'nodagi tasavvufni anglatishi ta'kidlanadi, sunniya tariqatlariga xosdir deyiladi. Hammasi ijtimoiy, inson hayoti bilan aloqador bo'lganligi sababli, tasavvufga oid bunday ta'riflarning miqdori manbalarda 160-180 tani tashkil etadi.

Tasavvufga aloqador ta'riflarni ba'zi shoirlar nazm shaklida ifoda qilib, bir joyga to'plaganlar. Masalan: Oydinli Umar Dada (Rushaniy) (vaf.1487) bir manzumasida 50-60 baytning har baytida tasavvufni turli yo'llar bilan tushuntirib, har xil ta'riflarni keltirib o'tadi. Keyin Shayx Ibrohim Ma'shuqiy Afandi (vaf.1655) ham bu mavzuda kattagina manzuma yozdi. Bu ta'riflarni sinchiklab ko'rganimizda, ularning bir qismi tasavvuf bilan aloqador ilmlarga daxldor xulosalar ekanligini ko'ramiz. Yana bir qismi esa ta'rif berayotgan kishining o'sha damlardagi ruhiy holatini aks ettiradi. Tasavvuf zamon va makon jihatidan teran ildiz otgan va keng yoyilgan bo'lib, asrlar bo'yi davom etgan. Shuning uchun tasavvufni butun mintaqalardagi ko'rinishi hamda tom ma'nosi bilan yaxlit ta'riflab bo'lmaydi. Binobarin, mintaqa-mintaqaga ajratib tadqiq etish luzumoti ham bordir. Masalan, Shimoliy Afrikaning tasavvufiy qarashlari va tushunchalari bilan O'rta Osiyoning, Onado'li bilan Iroq, Misr tasavvufiy qarashlari orasida farqlar mavjud. Bolqon, Jazoir, Yaman va Tunisdagi ko'rinishlari orasida ham tafovutlar ko'zga tashlanadi. [7]

Tasavvuf ta'limoti targ'ibotchilari bo'lgan so'fiylarning turli-tuman aqida, tasavvur va tushunchalarga ega bo'lishiga qaramay, tasavvuf falsafasining soflik, ezgulik, haqiqat, go'zallik va kamolot idealini targ'ib qilishi va bu ideallarning axloqiy-estetik ijodiyotda aks etganligi diqqatga sazovordir. [8:115] Tasavvuf falsafasi tom ma'noda, insoniy go'zallik falsafasi bo'lib, uning asosiy darajalarida inson (insoniyya) va insoniylik, odam va odamiylik uyg'unligidagi go'zallik majmui

turadi. Shu tarzda ular dastlab “Alloh go‘zal”dir diniy konsepsiyasini, keyingi navbatda, insoniy go‘zallik paradigmalari tizimini ishlab chiqqanlar, go‘zal-estetik ko‘rinish, go‘zal-ahloqiy sifatlar, go‘zal-ma’naviyat, go‘zal-hayot, go‘zal-sevgi, go‘zal-muhabbat, go‘zal-muomila, go‘zal-nutq, go‘zal-bilim, go‘zal-jamiyat, go‘zal-ustoz, go‘zal-olam, go‘zal-hodisa va boshqa go‘zal omillar to‘g‘risida fikr yuritganlar.

Demak, tasavvuf atamasi etimologik jihatdan, ko‘p o‘zakka borib taqaladi, ammo ko‘pma’noli bu atama o‘z navbatida hayotiy tajribalar asosida kelib chiqqan alohida dunyoqarash funksiyasiga, tafakkur tarziga ega bo‘lgan, o‘z-o‘zini tashkillashtirgan murakkab tizimdir. Tasavvuf uzoq asrlar davomida insonlar uchun hayotning haqiqiy ma‘nosini tushunishtirish uchun xarakat qilgan, ayniqsa insonning o‘zligini anglashining kuchli vositasi, paradigmasi sifatida mavjud bo‘lib kelgan.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Хусайн Воиз Кошифий. Футувватномаи султоний. Ахлоқи муҳсиний. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2011. 29-30 б.
2. Каттаев К. Махдumi Аъзам тарихи ва мукамал Дахбедийлар тариқати. Т.: 2016. MASHNUR PRESS, - 164-165 б.
3. Окмуродов Т.О. Тасаввуф – саодат илми // Фалсафа ва тасаввуф: Республика илмий-амалий семинар материаллари. – Б.: 2008. – 139 б.
4. Qarang: Раҳимов К. Мовароуннаҳр тасаввуфи тарихи: таълимотнинг шаклланиши ва тизимлаштирилиши (VIII - IX асрлар) – Т.: Akademnashr, 2020. - 126 б.
5. Нарзиев З. Хужвирий тасаввуфий-фалсафий таълимотида нафс ва уни тарбиялаш муаммолари // Имом Бухорий сабоқлари. – Samarqand, №2. 2019. – Б.17.
6. Хусайн Воиз Кошифий. Футувватномаи султоний. Ахлоқи Муҳсиний. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2011. 27-28 б.
7. <https://islom.uz/maqola/8687>
8. Самадов А. Шахс ахлоқий-эстетик идеалининг синкретик хусусияти. Монография. – Т.: Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи, 2019. – 115 б.

9. Абдуазимова, З. (2023). ДИЛЕММА: ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО И АНТРОПОЦЕНТРИЗМ. Образовательные исследования в области универсальных наук, 2 (10), 21–26. Получено с <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4140>.

10. ТУРСУНКУЛОВА ШАХНОЗА ТУЙЧИЕВНА. (2023). ПРОБЛЕМА ДУХОВНОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА В ИСЛАМСКИХ ЦЕННОСТЯХ. *Международный журнал философских исследований и социальных наук*, 3(3), 112-116. Извлечено из <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/484>

